

Wat is politiek?

CLAUDE LEFORT

Wat is politiek?

Samenstelling, inleiding & vertaling
POL VAN DE WIEL & BART VERHEIJEN

Voorwoord
PAUL FRISSEN

BOOM
AMSTERDAM

Deze publicatie is tot stand gekomen mede dankzij een bijdrage uit het door het Prins Bernhard Cultuurfonds beheerde R.O. van Gennep Fonds.

Pol van de Wiel werd voor dit vertaalproject gementoreerd door Jeanne Holierhoek, een mentoraat dat werd gefinancierd door het Expertisecentrum Literair Vertalen te Utrecht.

© Boom uitgevers Amsterdam, 2016

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Boekverzorging & omslagontwerp
René van der Vooren

ISBN 978 90 8953 594 8 | NUR 730

www.boomuitgeversamsterdam.nl
www.boomfilosofie.nl

Inhoud

Voorwoord door Paul Frissen 7

Inleiding door de vertalers 11

DEMOCRATIE & TOTALITARISME

1 Het beeld van het lichaam & het totalitarisme 33

2 De logica van het totalitarisme 54

3 Het vraagstuk van de democratie 81

4 Democratie & vertegenwoordiging 101

RELIGIE & POLITIEK

5 Bestaat het theologisch-politieke nog? 121

MENSENRECHTEN

6 Mensenrechten & politiek 195

7 De mensenrechten & de verzorgingsstaat 244

8 Internationaal recht, mensenrechten & politiek 285

VOORBIJ DE NATIONALE GRENZEN

9 Democratie & globalisering 311

10 Natie & soevereiniteit 334

11 Europa: stedelijke beschaving 363

Verantwoording & dankwoord 389

Herkomst van de teksten 391

Over de samenstellers & inleiders 393

Voorwoord

PAUL FRISSEN

Mijn eerste kennismaking met het werk van Claude Lefort dank ik aan een project met René Foqué en Paul Kuypers. In De Balie in Amsterdam voerden wij een debat en de resultaten daarvan kwamen terecht in een kleine bundel met de typische Lefort-titel *De lege plek van de macht* (1993). Die terminologie sloot zeer goed aan bij wat ik in mijn onderzoek naar bestuurlijke vernieuwing en de veranderende rol van politiek op het spoor meende te zijn gekomen. Ik dacht dat het primaat van de politiek op zijn einde liep en dat we in een tijdperk van horizontale democratie waren terechtgekomen. De notie dat de plek van de macht leeg was geraakt drukte dat heel precies uit.

Later realiseerde ik me dat dit een grote vergissing is. Wat Lefort betoogt over de lege plek van de macht is juist een principiële bevestiging van de onontkoombaarheid van het politieke.

Het denken van Claude Lefort is bij uitstek een zoekend en vragend denken. Hij bevraagt de traditie om daarmee te reflecteren over de politieke werkelijkheid die zich aan ons voordoet en waarin ons denken is gesitueerd. We kunnen er niet buiten treden en daarom stelt hij de bevraging centraal en gaat hij het gesprek aan met de grote denkers uit de geschiedenis van de politieke filosofie. Hij wil antwoorden — in meervoud — zoeken op de concrete politieke vragen van de moderniteit. Hij weet dat de kwaliteit en de diepgang van de vraag absolute voorwaarden zijn voor de relevantie van het antwoord. Inderdaad, hij is geen gemakkelijk auteur, al was het maar omdat

zijn politieke filosofie ook altijd de vooronderstellingen van auteur en lezer problematiseert.

De politieke filosofie van Lefort stelt voortdurend deze fundamentele én pragmatische vraag: 'Wat is politiek?' Deze vraag is fundamenteel, omdat geen menselijke werkelijkheid denkbaar is zonder politiek. Geen samenleven is mogelijk zonder de vraag naar de macht en de legitimatie van de macht. En aangezien we na Machiavelli — grote bron van inspiratie voor Lefort — de macht niet meer als een goddelijke entiteit kunnen zien en de legitimatie van de heerser dus moeten zoeken in het politieke zelf, is het antwoord op de vraag naar het wezen van de politiek dus uitgerekend die vraag: 'Wat is politiek?' De vraag beantwoorden is hem stellen. Politiek is altijd ook metapolitiek, of het nu om de kleine vragen van het bestemmingsplan of de grote vragen van de militaire operaties gaat. Steeds is het politieke een vraag naar grenzen en begrenzing. Het politieke is het enige domein dat in de moderniteit die grenzen kan en moet stellen, ook als het gaat om de begrenzing van het politieke zelf. Me dunkt, dat zijn de vragen van alle tijden die een ongekende actualiteit bezitten. En daarom is de vraag 'Wat is politiek?' ook altijd een pragmatische vraag naar mogelijkheden tot politiek handelen. Met grote inspanning en hartstocht, maar zonder te vervallen in een politisering van alles. Niets doen is natuurlijk altijd een optie.

Lefort spreekt van 'het politieke' als de constitutie van macht in een samenleving en over 'de politiek' als de vele concrete verschijningsvormen van de macht in die samenleving. Hij heeft geen systeem gebouwd, zoals in veel filosofie en zeker bij veel Franse filosofen het uitdrukkelijke en gevaarlijke verlangen is. Hij weet immers dat het systeem — van welke gedaante dan ook — uiteindelijk de politiek zal vermoorden en de geschiedenis tot stilstand zal brengen. Evenmin is hij een naïeve empiricus die de politieke feiten wil laten spreken door zich erboven, erbuiten of ernaast te begeven. Hij is op zoek naar de symbolische orde van het politieke:

dat wat maatschappelijke fenomenen tot politieke kwesties maakt. Politiek is immers altijd representatie, in de dubbele betekenis van vertegenwoordiging en verbeelding. In de representatie creëert een gemeenschap zich tot politieke gemeenschap en in die creatie wordt het politieke verwoord en verbeeld.

Dat alleen al maakt een vertaling van een aantal van zijn essays in onze taal van groot belang. Zeker nu er vooral technocratische antwoorden lijken te worden gegeven op vragen die van oudsher toch als grote politieke vragen gelden — wie hoort erbij, waar loopt de grens, wat is burgerschap? Natuurlijk, er moet worden gehandeld. Natuurlijk, grote visies en idealen zijn in onze postmoderne werkelijkheid steeds lastiger te formuleren. Dat maakt politiek echter niet hetzelfde als techniek of bestuur. Steeds opnieuw zal de politieke gemeenschap moeten beslissen of de staat met zijn geweldsmonopolie zal worden ingezet. Als dat gebeurt zonder aandacht voor symbolische representatie en verbeelding zal Leforts 'lege plek van de macht' al snel worden gevuld door een populistisch of extremistisch discours. Daarin is het besef dat het politieke een symbolische orde is juist zeer sterk ontwikkeld — of het nu gaat om het religieuze extremisme van Islamitische Staat, het rechtsradicalisme dat in Europa angstaanjagend groeit, of het linkse of rechtse populisme dat in de soms vrolijke gedaante van een nar ook de stem van het volk zegt te zijn.

Leforts verdediging van de democratie tegen het totalitarisme is daarom onverminderd relevant. Al was het maar omdat hij laat zien dat beide — democratie én totalitarisme — verschijningsvormen zijn van het politieke in de moderniteit. De totalitaire verleiding is allerminst verdwenen. We moeten echter beseffen dat deze ook in de democratie zelf besloten ligt. Al bij Tocqueville lezen we, met Lefort, dat de meerderheid milde vormen van despotisme kan ontwikkelen als deze de staat gebruikt om allerlei opvattingen over het goede leven aan de samenleving en dus ook aan minderheden op te leggen.

Het politieke is het domein van macht, strijd en conflict. Dat heeft alles te maken met de gebrokenheid van de wereld en de tragische onvolkomenheid van het menselijk bestaan, hoezeer de verlichting ons ook een overwinning van waarheid en redelijkheid belooft. Democratie is de fundamentele erkenning dat burgerschap gaat over de minderheid die wij op enig moment en inzake enig onderwerp of belang steeds zullen zijn. Daarom mag de plek van de macht nooit definitief door een meerderheid worden bezet. Het politieke is uiteindelijk onbepaald en nooit voltooid en heel.

Claude Lefort is een politiek filosoof die ons voorhoudt dat de wijsheid en prudentie van politieke machthebbers af te meten zijn aan de mate waarin zij de pluraliteit van de burgers willen verdedigen met de macht van de democratische rechtsstaat. Dat kunnen zij alleen doen in het besef dat democratie en recht de plek van de macht leeg houden en begrenzen. Dat vraagt van politieke machthebbers dat zij in de democratie de dienaren van minderheden zijn, en dat zij weten dat het recht geen instrument voor politieke doelen is, maar juist dient voor de insnoering daarvan.

Mogen de volgende essays dat besef inspirerend ondersteunen.

Inleiding — Wat is politiek?

POL VAN DE WIEL & BART VERHEIJEN

Bring down the government

They don't speak for us

Radiohead — No Surprises

Wat is politiek? Deze vraag laat zich volgens Claude Lefort (1924–2010) als volgt beantwoorden: politiek is de publieke ruimte waarin verschillende individuen verschillende standpunten verkondigen zonder dat er ooit een einde aan het debat komt. Men blijft dus, zonder een *definitieve* oplossing of eenheid te zullen bereiken, tot het einde der tijden verschillende standpunten uitwisselen en van mening verschillen. In deze opvatting van politiek zit al een (aanzet tot een) definitie van het moderne democratiebegrip. Deze twee zaken — democratie en politiek — zijn voor Lefort dan ook onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Het gehele werk van Lefort is gericht op het aantonen van de meerwaarde van de democratie als politiek regime. Zijn filosofie laat ons inzien hoezeer de democratie de voorkeur verdient boven andere politieke regimes die zich in de moderniteit (de periode vanaf de Franse Revolutie) hebben voorgedaan. De vrijheden die wij als burgers in een democratisch bestel genieten, waarbij de onbepaaldheid en verdeeldheid in de samenleving zijn omarmd en geïnstitutionaliseerd, zijn volgens Lefort uniek en historisch te noemen.¹ Het andere re-

1 Men herkent hierin ook de essentie van politiek zoals geformuleerd door Hannah Arendt. Lefort ver-

wijst op verschillende plaatsen naar het werk van Arendt, bijvoorbeeld in de artikelen 'Hannah Arendt ►

gime dat, naast de democratie, de moderniteit heeft bepaald is volgens Lefort het totalitarisme. Het totalitarisme is net als de democratie verbonden met de moderniteit. Het behoeft geen verdere toelichting dat het fascisme, het leninisme, het stalinisme en het nationaalsocialisme de geschiedenis van Europa in de twintigste eeuw voor een groot deel getekend hebben. Aan het feit dat het totalitarisme en de democratie zich beide in de moderniteit voordoen, ontleent Lefort dan ook een belangrijk inzicht: de democratie staat niet slechts tegenover het totalitarisme, maar ze vormt er tegelijkertijd de voorwaarde voor. De regimes zijn historisch met elkaar verbonden, en deze verbondenheid laat zich niet zomaar opheffen.

Het bewijs hiervoor vindt Lefort in de Europese geschiedenis van de twintigste eeuw: Hitler en Mussolini die op min of meer democratische wijze aan de macht kwamen, en de Oktoberrevolutie van 1917 die volgde op de kortstondige democratische regering van Aleksandr Kerenski in Rusland. Hoewel Lefort aangeeft dat het communisme en het nationaalsocialisme in de praktijk grote verschillen kenden, en in wezen uit waren op elkaars vernietiging, schaart hij ze allebei onder de noemer ‘totalitarisme’. Hij doet dit omdat ze een grote overeenkomst deelden: beide verminkten en verdraaiden de democratie waaruit ze voortkwamen. Ze vernietigden de onbepaaldheid van de moderne samenleving om een homogene, ondeelbare of klasseloze samenleving in te voeren die berustte op een duidelijk vijandbeeld en waarvan de macht werd belichaamd in een sterke leider (de *Egocraat*).

► et la question du politique’ (*Essais sur le politique. XIXe-XXe siècles*. Parijs: Seuil, 1986, pp. 64-78) en ‘Hannah Arendt: antisémitisme et génocide des Juifs’ (*Le temps présent*, pp. 505-528), en in zijn ‘terugblik’ op het communisme uit 1999, *La complication. Retour sur le communisme*. Parijs: Fayard, 1999. Zie

ook: Terpstra, *Democratie als cultus. Over politiek en religie*. Amsterdam: Boom, 2011, pp. 143-144; en Van Middelaar, *Politicide. De moord op de politiek in de Franse filosofie*. Amsterdam: Van Gennep, 1999. Volgens Van Middelaar is Lefort de enige die de essentie van het politieke heeft begrepen.

Het gevaar dat de democratie in de twintigste eeuw bedreigde, is echter niet geweken. De democratie staat nog steeds onder druk en kan nog steeds ontsporen. De democratie begrijpen, de politiek begrijpen, betekent volgens Lefort een analyse maken van de verhouding tussen democratie en totalitarisme: waar liggen de overeenkomsten en waar liggen de verschillen?

De vraag naar de betekenis van de democratie lijkt momenteel te leiden tot begripsverwarring. Journalisten, politicologen en politici (niet in het minst de populisten in Europa) slaan elkaar met hun democratiebegrip om de oren. Ook de Europese burgers lijken momenteel in verwarring te zijn. Dit komt doordat er een groot aantal definities van democratie door elkaar loopt in een groot aantal verschillende debatten, waarbij ‘democratie is doen wat het volk wil’, ‘democratie is de wens van de meerderheid’ en ‘in een echte democratie hebben nationale parlementen het laatste woord’ enkele veelgehoorde typeringen zijn.

De Franse historicus Pierre Rosanvallon (geb. 1948), een belangrijke leerling van Lefort, verwoordt deze paradoxale situatie treffend in de openingzinnen van zijn studie *La contre-démocratie* (2006): ‘Het democratische ideaal heerst voortaan onverdeeld, maar de regimes die zich erop beroepen lokken bijna overal hevige kritiek uit. Dat is het grote politieke probleem van onze tijd.’² Het werk van Lefort kan helderheid aanbrenge in deze paradox — een helderheid die nodig is voor de uitdagingen van de eenentwintigste eeuw.

Lefort heeft tijdens zijn leven pas op latere leeftijd grote erkenning gekregen. De drie belangrijkste leerlingen van Lefort, Marcel Gauchet (geb. 1946), Pierre Manent (geb. 1949)

2 Rosanvallon, *La contre-démocratie. La politique à l'âge de la défiance*. Parijs: Seuil, 2006, p. 9. Nederlandse vertaling van de inleiding van dit werk in: Rosanvallon,

Democratie en tegendemocratie (vertaald door Ineke van der Burg). Amsterdam: Boom, 2012, p. 93.

en Rosanvallon, beheersen vandaag de dag grotendeels het politiek-intellectuele debat in Frankrijk. Gauchet stelt dat Lefort ‘zonder twijfel de belangrijkste intellectuele ontmoeting’ in zijn bestaan is geweest.³ We hopen dat Leforts inzichten verder verspreid raken en dat deze bundel een bijdrage kan leveren aan een nieuwe helderheid in debatten over de democratie. Hiertoe zullen we hierna een aantal belangrijke punten toelichten uit de essays die wij van Lefort selecteerden.

Wat is democratie?

De filosofische taak die Lefort zich in zijn onderzoek stelde, was het begrijpen van het ontstaan van de politieke samenlevingen in de moderne tijd.⁴ Hierbij ontwikkelde hij twee cruciale inzichten die hier kort genoemd moeten worden. Ten eerste de *onvermijdelijke*heid van *vertegenwoordiging*, en ten tweede, hiermee verbonden, de *oorspronkelijke verdeeldheid van de groep en de samenleving*. Lefort bedoelt hiermee het volgende: een politieke samenleving bestaat pas vanaf het moment dat de gemeenschap zich *voorstelt als* een politieke samenleving en, op de tweede plaats, degenen die deze voorstelling uitbeelden, zijn meteen onderscheiden van de groep of de samenleving (diegenen vertegenwoordigen de groep immers en werpen zich op om in naam ervan te spreken). In filosofische termen heeft Lefort het hier over de kloof tussen het werkelijke en de symbolische orde. Elke poging die wordt ondernomen om de samenleving te belichamen en voor te stellen, leidt telkens tot een nieuwe verdeeldheid. De samenleving is dus altijd, en noodzakelijkerwijs, verdeeld. Dit filosofische inzicht vertaalt Lefort in politiek-historische termen.

3 Gauchet, *La condition historique. Entretiens avec François Azouvi et Sylvain Piron*. Parijs: Stock, 2003, p. 22.

4 Lefort, *La complication*, p. 5.

Om de feitelijke politieke handelingen en instituties in de samenleving te kunnen begrijpen (dit noemt Lefort *la politique*, de politiek) moet men zich ervan bewust zijn dat aan dit alles een constitutief beginsel voorafgaat dat bepalend is voor de verhoudingen binnen de samenleving (dit noemt Lefort *le politique*, het politieke). Politieke filosofie bedrijven betekent de constituerende beginselen van de verschillende samenlevingen en de symbolische dimensie begrijpen (zo is de betekenis van de politieke macht afhankelijk van het al dan niet bestaan van een scheiding tussen de rechtspraak en de uitvoerende macht).

Om de verschillen tussen politieke regimes te doorgronden bedient Lefort zich van de vergelijkende methode. Wat is het verschil tussen de politieke samenleving van het ancien régime en die van de moderniteit? En wat is het verschil tussen de democratie en het totalitarisme? Lefort benadert de democratie als een historisch gegroeid politiek regime dat volgde op het ancien régime. Voor de Fransman Lefort vormt de Franse Revolutie de definitieve breuk die de moderniteit inluidde. Op 21 januari 1793 werd er een einde gemaakt aan de symbolische voorstelling (en de machtsverhoudingen) van het ancien régime. Op deze dag viel het hoofd van Lodewijk XVI op het Place de la Concorde (toen nog Place de la Révolution geheten) en werd de macht ‘gedesincorporeerd’. Onder het mes van de guillotine stierven namelijk twee lichamen: het sterfelijke lichaam van Lodewijk XVI en het onsterfelijke lichaam dat het koningschap en de eenheid van het koninkrijk uitbeeldde en dat verbonden was aan een door God gegeven (transcendente) absolute orde.⁵ De politieke macht was niet langer aan dit lichaam gelieerd en vervluchtigde, om zich vervolgens op andere plekken te manifesteren. In het ancien régime werden alle maatschappelijke verhoudingen tus-

5 Lefort noemt dit in een van zijn teksten *de dood van de onsterfelijkheid*; zie: Lefort, ‘Mort de

l’immortalité?’, in: *Essais sur le politique*, pp. 330-364.

sen mensen onderling begrepen vanuit een duidelijk hiërarchische structuur die zijn oorsprong had in het onsterfelijke lichaam van de koning (vandaar de uitspraak: ‘De koning is dood, leve de koning’). Tijdens de Franse Revolutie verdwenen de vanzelfsprekendheid en de geloofwaardigheid van die orde en verloren de oude machtsrelaties aan betekenis. De plaats van de macht, waar voorheen de vorst als het hoofd van de samenleving stond, werd een symbolisch ‘lege’ plaats. Dit moment markeert voor Lefort de politieke moderniteit. De verdeeldheid die in elke samenleving aanwezig is, werd nu plotseling zichtbaar.

Bovendien: deze lege plaats van de macht kan nooit meer opnieuw geloofwaardig worden belichaamd door een nieuwe transcendentie Goddelijke Orde. Dit is onvoorstelbaar geworden, het proces van modernisering laat zich niet terugdraaien. Niemand kan meer pretenderen op een geloofwaardige wijze de macht te belichamen zoals de koningen tijdens het ancien régime deden. De macht in de samenleving kan voortaan slechts door verschillende mensen op verschillende manieren worden uitgeoefend, maar zonder dat zij definitief kan worden toegeëigend. Een logisch gevolg hiervan is dat de machtsuitoefening voortaan voor iedereen bekritiseerbaar en in twijfel te trekken is. Deze onbelichaamde macht is het best voelbaar tijdens verkiezingen, wanneer de gehele ‘stem van het volk’ op het moment van spreken (het uitbrengen van de stem) onmiddellijk tot miljoenen aparte eenheden wordt teruggebracht.

Deze symbolische omwenteling komt ook voort uit het feit dat de Franse revolutionairen niet alleen de koning onthoofdden, maar ook de *Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger* (1789) afkondigden als constituerend principe van de politieke orde. In deze verklaring werd bepaald dat de samenleving voortaan moest worden ingericht aan de hand van de principes van gelijkheid en vrijheid. Lefort verduidelijkt de cruciale rol die de mensenrechten hebben gespeeld in de ontwikkeling van de moderne samenleving in een belangrijke

tekst uit 1980, 'Mensenrechten en politiek'.⁶ De vanzelfsprekende belichaamde samenleving waarin alle maatschappelijke verhoudingen vastlagen, werd opengebroken. Dit komt doordat de mensenrechten een scheiding aanbrachten tussen 'de Macht, de Wet en het Weten'. Door deze politieke-symbolische omwenteling verloor de samenleving haar bepaaldheid en vanzelfsprekendheid; het eindpunt lag immers niet langer vast. De geschiedenis van de moderniteit ziet Lefort dan ook als een geschiedenis die met deze onbepaaldheid om moet zien te gaan. In deze geschiedenis eisen verschillende groepen hun plaats, of liever gezegd hun rechten op, bijvoorbeeld arbeiders, vrouwen en homoseksuelen. Door het opeisen van hun rechten veroverden zij tevens hun plaats in het publieke debat. Dit geldt volgens Lefort ook voor sociaaleconomische rechten, die in West-Europa vorm hebben gekregen in een verzorgingsstaat.⁷ De opgave van de moderne samenleving is volgens Lefort om debatten en conflicten toe te staan. Dat is de winst die de mensenrechten ons hebben gebracht: zij hebben het conflict geïnstitutionaliseerd. Over alles mag voortaan van mening worden verschild. Daarom noemt Lefort de democratie het regime waarin alle bakens van zekerheid zijn verdwenen: 'De democratie luidt een geschiedenis in waarin de mensen worden geconfronteerd met een ultieme onbepaaldheid met betrekking tot de grondslag van de Macht, de Wet en het Weten, en met betrekking tot de grondslag van de relatie van het *ene met het andere*, op alle niveaus van het maatschappelijke leven.'⁸

6 Lefort, 'Droits de l'homme et politique', in: *L'invention démocratique. Les limites de la domination totalitaire*. Parijs: Fayard, 1981 en 1994, pp. 45-83 (Nederlandse vertaling 'Mensenrechten en politiek', in deze bundel op pp. 195-243).

7 Zie Leforts artikel 'Les droits de l'homme et l'État-providence',

in: *Essais sur le politique*, pp. 33-63 (Nederlandse vertaling 'De mensenrechten en de verzorgingsstaat', in deze bundel op pp. 244-284).

8 Lefort, 'La question de la démocratie', in: *Essais sur le politique*, p. 30 (Nederlandse vertaling 'Het vraagstuk van de democratie', in deze bundel op p. 95).

Wat is totalitarisme?

Het waren de analyses van de aard van het totalitarisme die Lefort op het spoor van het democratieonderzoek zetten. Een analyse van de democratie kan dan ook nooit plaatsvinden zonder hierin de totalitaire verleiding te betrekken. Een korte schets van Leforts intellectuele loopbaan is in dit verband op zijn plaats. Daarmee kunnen we zijn worsteling met de politieke regimes totalitarisme en democratie in een scherper licht plaatsen. Lefort was de eerste Franse naoorlogse intellectueel die doorhad dat de grote tegenstelling in zijn tijd niet die tussen het kapitalisme en het communisme was, zoals Jean-Paul Sartre met veel succes propageerde. De essentiële tegenstelling was volgens Lefort die tussen de democratie en het totalitarisme. Dit inzicht vloeide onder andere voort uit zijn persoonlijke ervaringen. Lefort had als Parijse jongen — op advies van zijn filosofieleraar, de fenomenoloog Maurice Merleau-Ponty (1908–1961) — al kennisgemaakt met de Franse linkse beweging en was trotskist geworden. In 1948 richtte hij samen met de van oorsprong Griekse filosoof Cornelius Castoriadis (1922–1997) de groep Socialisme ou barbarie op (het hieraan verbonden tijdschrift zou tot 1967 blijven bestaan).⁹ Van hieruit bekritiseerden zij de slaafse houding van de Franse communistische partij (PCF) ten opzichte van de Sovjet-Unie. Een groeiend meningsverschil over de te volgen koers deed Lefort wegdrijven van de groep en het tijdschrift; hij nam afscheid in 1958. Vanaf 1957 verdiepte hij zich voor zijn proefschrift in de ‘grondlegger van de moderne politieke wetenschap’, de Florentijn Niccolò Machiavelli (1469–1527). Lefort deed dit onder de vleugels van de politiek denker en in-

9 Voor een korte opsomming en een uitstekende beschrijving van de belangrijkste organisaties, zie: Marijn Kruk, ‘Het raadsel van

het Franse trotskisme’, in: Idem, *Parijs denkt. Een republiek tegen de wereld*. Amsterdam: Boom, 2009, pp. 113–126.

tellectuele tegenstander van Jean-Paul Sartre, Raymond Aron (1905–1983).¹⁰ Het was Leforts lezing van Machiavelli die hem in staat stelde het probleem van de democratie en het totalitarisme opnieuw te overdenken.

Voor Lefort komt het totalitarisme voort uit de democratie. Het is een bastaardkind dat opduikt wanneer de democratie hapert. Het is daarom niet slechts ondemocratisch, het is ook postdemocratisch. Om het totalitarisme te begrijpen moeten we dus eerst nogmaals kijken naar de principes die het politieke regime van de democratie structureren. Lefort stelt dat de democratie zich staande dient te houden in een situatie waarin alle bakens van zekerheid zijn teloorgegaan. De democratie staat aan het begin van een geschiedenis waarin de mensen worden geconfronteerd met een onbepaaldheid met betrekking tot het fundament van macht, de wet en het weten, en deze onbepaaldheid doet zich op alle niveaus van het maatschappelijk leven gelden. Daarom is de democratie zo kwetsbaar. Lefort haalt in dit verband de verschillende historische ervaringen in de twintigste eeuw aan. Hij betoogt dat het geïnstitutionaliseerde conflict van de democratie gevaar loopt wanneer de onzekerheid van de individuen toeneemt door een grote economische crisis of de materiële verwoestingen die bijvoorbeeld door een natuurramp worden aangericht. Dan ontstaat de roep om een sterke leider die ‘orde op zaken stelt’. De macht wordt dan terug *in* de samenleving getrokken en zal zich in al haar verbrokkeling tonen. Op dat moment, waarschuwt Lefort, openbaart zich het verlangen naar het ‘Ene volk’, één enkele ‘klasse’ en een belichaamde macht die in staat is de verdeeldheid in de samenleving op te heffen. De macht verschijnt dan niet meer als symbolisch, maar als ‘gewoon’, ‘alledaags’ en in dienst staand van bepaalde

10 Het proefschrift verscheen in 1972 onder de titel *Le travail de l'œuvre Machiavel* (Parijs: Gallimard).